

CSORDÁS LÁSZLÓ

BIZONYTALANSÁGOK A VÁLTOZÁSBAN

(A 39. TOKAJI ÍRÓTÁBORRÓL)

1.

Leginkább a káosz szóval jellemezhetjük a mai magyar irodalmat: túl sok benne a zavar, a bizonytalanság, az áttekinthetetlenség. Ezt tovább rontja az a tendencia, amit Görömbei András figyelt meg több mint egy évtizeddel ez előtt, és amely máig jellemzi a magyar irodalmi életet: „Jelenleg számtalan jelét látom annak, hogy az értelmezők elbeszélnek egymás mellett: a kánonok olykor nem is érintkeznek” (*Az egymást erősítő sokféleség*. In: Kortárs, 1999/10. = <http://www.kortaronline.hu/9910/gorombei.htm>). Vajon hogyan lehet érvényesen beszélni az irodalom életéről és állapotáról ma, amikor rég nincsenek meg azok a közös alapértékek, amelyekből kiindulhatunk? Lehetséges-e még közös nyelv, közös értékszemlélet kialakítása a 21. század elején, vagy marad a párbeszédre képtelenség, a gyakran hangoztatott posztmodern hitvallás, az „anything goes” relativitásának beismerése és az egészben látásról, láttatásról való teljes lemondás?

Mezey Katalinnak a 39. Tokaji Írótaborról írt bevezető jegyzetében az alábbi gondolatokat olvashatjuk: „Irodalmunk társadalmi jelenlétének, érdemi gyarapodásának feltételei – mint az értékek átörökítésének, vagy magának a mindenkori alkotómunkának a feltételei – nem maguktól, még csak nem is a piac törvényeinek engedelmeskedve jönnek létre. Ezek a feltételek korról korra változnak, és a legjobb esetben is, alighogy kiharcolják, megteremtik őket az irodalmi élet szereplői, alkotók és olvasók, valamint az anyanyelvi kultúra felvirágzásáért felelős politikusok, az idő máris szétfeszítheti, vagy éppen meghaladhatja a korábban optimálisnak tartott kereteket. És kezdődhet minden előlről, vagy inkább folytatódhat a megállapodottságot nem tűrő és nem ismerő együttgondolkodás: az értékek megszűletését és társadalmi befogadását elősegítő munka” (*A magyar irodalom élete és állapota. 39. Tokaji Írótabor*. In: Magyar Napló, 2011. július. – 1. o.).

Az irodalom folyamatosan változik. Ez evidencia. De erről a változásról pillanatképet készíteni már korántsem az. A 2011. augusztus 10-12. között megrendezett 39. Tokaji Írótábor az előadások összeállításakor arra tett kísérletet, hogy pillanatképet készítsen a mai magyar irodalom életéről és állapotáról, illetve feltegye a legégetőbb kérdéseket a fentebb már említett problémák tisztázása végett. A vállalkozás kétségtelenül nagy ívű, de szinte teljesíthetetlen: az irodalmi élet rendkívül töredezett. Mindamellet megérdemli az odafigyelést, mélyebb elemzést minden olyan rendezvény, amely fórumot szeretne biztosítani a párbeszéd kialakításához. Még ha nem is minden az elvárások szerint valósult meg: a feszültség, a bizonytalanság, az egzisztenciális problémák, a pénzhiány emlegetése több előadásban olyan fokú érzelemtöbblettel társult, amely nem egyszer háttérbe szorította a konkrét lehetőségekkel való számvetést, a higgadt érvelést, talán magát az eredeti célkitűzést. Ha belegondolunk, egyáltalán nem könnyű úgy beszélni valamiről, ami a jelek szerint nemhogy súlyosan beteg, de teljesen kivérzett állapotban leledzik, amint azt az egyik előadó kiemelte a tanácskozás során.

2.

Régóta rákfenéje a magyar irodalmi életnek a népi-urbánus ellentét. Épp a napokban olvastam Illyés Gyula naplójegyzetét, amelyben megemlíti ennek a szembeállításnak a kezdeteit, amikor is a kiéleződő különbség az „eddig elég egységes fiatal magyar irodalmat „urbánusok”-ra és „népiek”-re szakította szét” (*Naplójegyzetek [1929-1945]*, megtalálható a Digitális Irodalmi Akadémia archívumában). Eleinte Illyés idézőjelbe téve használta naplójában a két fogalmat, később már nem.

Nyilvánvaló, ennek a két csoportnak a szembeállítása túlhaladott, terméketlen, erőltetett. Valahogy mégsem tudunk leszokni róla. Talán azért, mert könnyebb kategorizálni, a különbségeket felnagyítani, mint a diskurzust keresni? Én népi vagyok, te pedig nem? Vagy épp fordítva? És melyik a jobb, értékesebb, melyik a rosszabb, teljességgel értéktelen? Tényleg nincs ennél fontosabb kérdés?

Mindenesetre Bertha Zoltán az első nap plenáris ülésén hangot adott annak a véleményének, miszerint a kortárs magyar irodalom kétpólusú. Az írók akkor is besoroltnak valamelyik kategóriába, ha maguk ezt nem akarják, a túlhaladott népi-urbánus vitát pedig liberális-konzervatív tartalommal próbálják megtölteni. Kinek jó ez? És persze miért jó ez?

Naivnak tűnhet az utóbbi két kérdés, mégsem árt feltenni őket néha, hiszen sokszor a legnagyobb természetességgel fogadjuk el ezt az állapotot, holott az korántsem természetes. Valahol ennek is köszönhető, hogy nem lehetséges egy mindenki által elfogadott kánon létrehozása: nincs közmegegyezés az esztétikai

értékeket illetően. Az egyik kánonban például fontos helyet foglal el Kányádi Sándor életműve, miközben a másikban említést sem érdemel. Vessünk egy pillantást a legfrissebb akadémiai irodalomtörténeti kézikönyvre (Gintli Tibor (főszerk.): *Magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.), még a névmutatóban sem találkozhatunk Kányádival. Ezek szerint értéktelen, érdektelen lenne bizonyos értelmezői közösségek számára valamennyi verse, és nem olvasható irodalomtörténeti teljesítményként a posztmodern felől mondjuk a *Halottak napja Bécsben*?

3.

A magyar irodalom intézményeit tekintve szintén nem kicsi a zavar, az átgondolatlanság. Alexa Károly a mai folyóirat-rendszert bírálta. Szinte frázissá vált már, hogy a magyar irodalom folyóirat-irodalom. És valóban: az irodalmi élet minden jelentős eseménye, így a botrányok is a folyóiratokban zajlottak le. A lapok között volt kommunikáció, ha megjelent egy fontos mű, szinte valamennyi folyóirat törekedett arra, hogy hírt adjon róla.

A rendszerváltás után ez a helyzet megváltozott: összeomlott a könyvkiadás, ezzel együtt a folyóirat-struktúra szintén áttekinthetlenné vált. Új lapokat indítottak, a mennyiség növekedésével viszont nem emelkedett a művek nívója. Sőt. Ha találomra felütünk néhány kortárs irodalmi folyóiratot, láthatjuk, mennyi sok a középserű alkotás. A tömegtermelés nem tesz jót az olvasónak.

Alexa szerint az irodalmat szekértáborokban küzdő katonák alkotják. Az a személyes (szubjektív) jelenlét pedig, ami annak idején jellemezte a szerkesztőségeket, ahol egy kezdő költő-író tanulhatott, megfigyelhette az idősebbeket, szinte teljesen eltűnt a virtuális világban. A szerkesztőségekbe e-mailen érkező anyagok mennyisége hatalmas, ezzel párhuzamosan az irodalmi élet személyessége visszaszorult. Azt sem felejthetjük el, hogy a folyóiratok közötti kommunikáció vagy megszűnt, vagy csak nagyon szűk körben valósul meg. Egyértelműen belterjesebbé váltak az irodalmi lapok.

Megdöbbentő adatokkal szolgált Benke László a könyvtárak felszereltségét illetően. A kortárs magyar szépirodalom nagy része egyszerűen nem jut el az olvasóhoz, így az a paradox helyzet áll fenn, hogy igazából az sem olvashat, aki szeretne még olvasni.

A Nemzeti Erőforrás Minisztériumának statisztikája szerint Magyarországon a működő könyvtárak száma 3580 (2010. december végi adat), ebből önálló könyvtár 1699, ellátott települési szolgáltatóhely 1881. Ha ezeket a számokat nézzük, mégis mit jelentsen az, hogy Albert Zsuzsa *Éghetetlen, mint a fönix* című alapvető, a századforduló jeles alkotóival készült beszélgetéseket tartalmazó könyvből összesen 19 példányt adtak el a könyvtáraknak? Még rosszabb

a helyzet Baán Tibor *Visszajátszás* című verseskötetével: ebből összesen 3 példányt rendeltek a bibliotékák. (Gyorsan hozzáteszem: a határontúli helyzetről mit mondjunk akkor, ha a magyarországi ennyire elszomorító?)

A könyvtárellátás főleg a kanonizáltak érdekében működik, mint ahogyan a Márai-program sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: túl sok az igazságtalanság a támogatások elosztásában.

A támogatáspolitikát helyzetét Bodó Barna elemezte. Ebből kiderült: a támogatáspolitikát mindenekelőtt fel kellene építeni, mert jelenleg nincs benne rendszer. Ehhez viszont partneri kapcsolat szükséges. Hiába kezdeményezünk párbeszédet, ha nincs partner.

Az irodalom közéleti szerepe az utóbbi két évtizedben valóban csökkent, de ez még nem jelenti azt, hogy egyáltalán ne lenne értelme. Hiszen sorsa valójában ma is osztársadalmi kérdés, ügyeit nem intézheti csupán a politika. Már jó ideje tisztában lehetünk azzal, hogy az irodalom nem képes eltartani önmagát, szüksége van a segítségre. De mégis ki dönti, ki döntheti el: kit, illetve mit kell támogatni?

Támogathatjuk az alkotót, az alkotást, a publikációs műhelyeket, a befogadást. Külön dilemmát jelent a kisebbségi, nemzetiségi irodalmak támogatása, mert hiába mondjuk, hogy ez az adott állam belügyeibe tartozik, a nemzet-államok államnyelvben gondolkodnak, a kisebbség pedig nem tartozik az államnyelv kedvezményezettjei közé. Elég itt a szlovák nyelvtörvényre utalni. (Közbevetésként: Kárpátaljára nézvést sem éppen pozitívan értékelhető az ukrán nyelvtörvény.) Pedig a kisebbségben élőknek is vannak jogaik.

Tudatosítani kellene, hogy a támogatás nem adomány, hiszen ez a támogatónak és támogatottnak egyaránt fontos: ezzel mintegy legitimálják egymást. Négyféle támogatás-típust különböztethetünk meg:

- 1) filantrópia: valaki emberszeretetből ad pénzt, de ez semmiféle kötelezettséggel nem jár;
- 2) mecenatúra: itt már jellemző a számonkérés. A támogatott köteles beszámolni arról, mire költötte a kapott pénzt;
- 3) szubvenció: pályázatok alapján, versenyben elnyerhető pénzbeli hozzájárulást jelent;
- 4) dotáció: a támogatás átkerül a közszférába, az állami feladatok listájába;

Az itt felsoroltak közül a szubvenció ma a legelterjedtebb. A filantrópiában bízni naivítás volna, mint ahogy a dotáció sem oldaná meg a problémákat, hiszen nem jó az, ha az állam bele akar szólni az irodalomba, általa könnyen sérülhetne a véleményszabadság. A mecenatúrában viszont rengeteg kiaknázatlan lehetőség rejlik. Valahogy efelé kellene nyitnia az irodalmi élet szereplőinek. De továbbra is lebeg előttünk a kérdés: mikor indul meg a társadalmi vita az irodalom rangját illetően? Mikor lesz végre egy életképes stratégia?

4.

A 39. Tokaji Írótáborban elhangzott előadások, kerekasztal-beszélgetések a magyar irodalom állapotáról leginkább negatív hangulatot közvetítettek. A legtöbb előadó nem tudott továbblépni a pénzhiányon, a támogatáspolitikai igazságtalanságain, a káosz diagnosztizálásán. Erre az utolsó nap kerekasztal-beszélgetésén reflektáltak ugyan néhányan, de ők sem tudtak mást, jobbat mondani. Sok a bizonytalanság a változásban.

A magyar irodalom, az irodalmi élet állapota valószínűleg sohasem volt teljesen kielégítő. Mégis érdemes elgondolkodni azon, hogy egy vidéki színház éves költségvetéséből helyre lehetne hozni mindent. Ez nem színházellenesség, csak a méltánytalanság, aránytalanság említése, tudatosítása. Kinek fontos ma a magyar irodalom? Írók nélkül valószínűleg - sok egyéb mellett - színház sem létezhetne...

Persze művek születnek, az irodalmi élet létezik. Valahogy. De ebbe a helyzetbe belenyugodni: felérne az öngyilkossággal. Ezt sugallta számomra a két és fél napos tanácskozás, ahogyan a magánbeszélgetések nagytöbbsége is.

